

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова-Славська К.Л. Активность и сознание личности как субъекта деятельности // Психология и сознание личности в социальном обществе: Активность и развитие личности. – М.: Наука, 1989. – С. 110-134.
2. Бачинин В.А. Духовная культура личности: Философские очерки. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 108 с.
3. Бессонов Б.И. Духовность как коренная черта социализма// Социально-политические науки. – 1990. – № 4. – С. 44 – 52.
4. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина// Педагогіка і психологія. – 1997. – № 4 (14). – С. 144-150.
5. Буева Л. Социальная среда и формирование гармонической личности. – М.: Знание, 1971. – 48 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
7. Дмитриева Э.Т. Основы духовности и нравственности // Начальная школа. – 1994. – №4. – С. 47 – 50.
8. Каган М.С. Философская теория ценности. – С.-Пб: ТООТК „Петрополис“, 1997. – 205 с.
9. Нечипоренко Л.С. Педагогіка личности. – Харьков: Вища школа, 1992. – 114 с.
10. Ортега-и Гассетт Х. Эстетика. Философия культуры. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 586 с.
11. Підласий І.П. Реалії сучасного українського виховання // Рідна школа – 1999. – № 12. – С. 3-12.
12. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание. – М: Мысль, 1972. – 303 с.
13. Философская энциклопедия. – М.: Политпрос, 1967. – Т.25. – 331 с.
14. Черкасов В.А., Фомина Т.А., Хайруллин Ш. Развитие духовности школьника: аспект оптимизации советского образования. – Челябинск, 1993. – 154 с.

УДК 37.011.31+37.017

І.В. Стражнікова

АСПЕКТИ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ У КОНТЕКСТІ НАУКОВОГО ДОРОБКУ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО ТА І.В.ПЕТРІВ

У статті розкриваються погляди В.О.Сухомлинського та галицької вчительки І.В.Петрів щодо проблем родинного виховання, визначення матері, як основи освіти, проте не без участі батька.

In the article the looks of V.O.Sukhomlinskogo and Galychina teacher I.V.Petriv open up to the problems of domestic education, determination of mother, as bases of education, however without participation of father.

Для сучасної української школи дуже гострою залишається проблема родинного виховання, якій присвячено численні праці сучасних дослідників. Особливо слід відзначити ґрунтовні праці видатного педагога Мирослава Стельмаховича, який постійно наголошував на важливості вивчення традицій і нових тенденцій у розвитку родинної етнопедагогіки українського народу.

У Державній національній програмі “Освіта (Україна ХХІ століття)” наголошується на тому, що весь навчально-виховний процес мусить здійснюватися на національному ґрунті, в “органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні і збагаченні культури українського народу”. Саме тому виникає потреба вивчення і творчого використання досвіду, накопиченого нашими попередниками – українськими громадсько-просвітницькими діячами, зокрема педагогами Галичини.

Незаперечним є факт, що родинна атмосфера має більший вплив на підростаюче покоління, аніж школа, яка далеко не завжди спроможна перевиховати своїх учнів, зокрема тому, що більшу частину свого часу вони проводять за її межами. Взагалі батьківська (або

родинна) педагогіка завжди була складовою народної педагогіки, що ґрунтувалася на вікових традиціях. Родина – первинне соціальне оточення дитини. Лише з віком коло її спілкування розширюється – зріла особистість оволодіває системою знань, набуває суспільного досвіду, професійних навичок, однак користується підтримкою сім'ї. Саме завдяки родинному вихованню в майбутніх поколіннях відтворюється духовна й матеріальна культура, національний характер і психологія. Не дарма В.О.Сухомлинський порівнював дитину, “яку ми почали виховувати, формувати” з брилою мармуру, “до якої одночасно прийшли із своїми різцями кілька скульпторів і поставили собі за мету вирізьбити скульптуру, одухотворити її, втілити в ній людський ідеал” [5: 532].

Цю специфіку враховувала у своїй роботі впродовж усього життя й галицька вчителька Іванна Петрів. Найбільшу увагу проблемам виховання вона приділяла в емігрантський період життєдіяльності. Саме в той час, у нових для тисяч українців обставинах, перш за все було необхідно зберегти національний менталітет, народні традиції, рідну мову, звичаї та культуру. А здійснити це в іншомовному середовищі можна було через школу й родинне виховання. Його популяризація посіла особливе місце у творчому доробку Іванни Петрів. Вона вважала своїм обов'язком сказати вагоме й авторитетне слово на підтримку своїх співвітчизників, які опинилися на чужині, були розгублені й розкидані по цілому світі.

Тому першим кроком до збереження нації є підвищення морального рівня кожної родини. Дитина має вважати дім своєю святинею, фортецею. Як і В.О.Сухомлинський, Іванна Петрів наполягала на тому, що батьки повинні постійно працювати над виробленням у себе сили волі, якої їм часто бракує, щоби відкинути виправдання типу: “це вже моя вдача”, “я вже такий вродився”, “обставини змушують” та ін. Галицька вчителька змальовувала ідеал української дитини, якій притаманні щастя, радість, вдоволення своєю долею, чесність, активність у суспільному житті, душевне багатство. В умовах еміграції І. Петрів неодноразово підкреслювала, що виховання дитини – основне завдання матері, водночас наголошувала на ролі батька у цьому процесі.

Свій погляд на морально-етичний аспект родинного виховання педагог розкрила у праці “За душу дитини”, що вийшла друком у Бельгії в 1949 р. Ця брошура була дуже корисною для батьків, що емігрували в різні країни. Важкі матеріальні умови, біль втрат, навіть деяка розгубленість призводили до того, що в багатьох сім'ях батьки не забезпечували дітям необхідного національного виховання, а публічна школа пропонувала тільки “чужинецьке”. Тому, наполягала Іванна Петрів, необхідно було виховувати підростаюче покоління, опираючись на вивчення славних сторінок української історії, власної культури і, чи не найголовніше, рідної мови.

У згаданій книжці педагог звертається до українців-емігрантів із щирою бесідою (“Виховний обов'язок батька-матері”, “Бажаєте щастя дитині?”, “Любов у родині”, “Кари та нагороди” і т.п.), яка відзначалася емоційністю, зворушливістю, відвертістю. Це була яскрава спроба донести до молодих батьків свій біль, передати їм почуття відповідальності не просто за майбутнє їхніх дітей, а й за майбутнє всієї нації, всієї України. Вже на самому початку книжки автор з неприхованим хвилюванням писала: “Пройшла воєнна хуртовина по наших землях, знівечила наші надбання, знівечила життя тисяч – тисяч молодих людей, квіту народу, тисячі розбилися по світі, як сполохані птаці з рідного гнізда. Скитаються прогнані з Рідного Краю зі своїм важким хрестом на плечах. Ідуть вони, падають знесилені по дорозі, знову підіймаються, набирають сил та з іменем Христа, з Його ідеями в душі, здобувають п'ядь за п'яддю ґрунт під ногами. На руках у них маленькі діти й побіч них маленькі діти, і за ними підбігають маленькі діти... Гордість і надія народу! Наша зміна!” [2:3].

Розкриваючи проблему виховання підростаючого покоління, І.В.Петрів підкреслює, що це справа й церкви, і школи, взагалі всіх організацій “керівних національних чи державних”, які нею займаються. Проте, на її думку, не можна перекладати тягар виховання тільки на школу. Як стверджує І. Петрів, школа – це “збірне виховання, яке бере під увагу середню можливість дитячих душ. Школа не є в силі займатися індивідуальножною

дитиною. Школа – це добра виховна інституція для виховання людської спільноти. Кожній поодинокій людській істоті приходится жити не тільки своїм власним життям, але теж життям родинним та суспільним. Школа вже змалку заставляє дитвору жити спільним життям, пристосовувати своє особисте “я” до вимог загалу, своє життя відмірювати згідно з потребами життя спільноти” [2:5]. Однак, за словами В.О.Сухомлинського, “в кожного скульптора свій характер, свій почерк, свої достоїнства (а інколи й недоліки)” [5:533].

Отже, не відкидаючи важливість суспільного виховання, провідну роль у процесі становлення особистості дитини В.О.Сухомлинський та І.В.Петрів визнавали за родиною. За їх твердженням, найкращими вихователями є батьки, які знають свою дитину з першого дня життя і починають її виховувати з першої хвилини появи на світ.

Проблема “батьків і дітей” постійно хвилювала педагогів, письменників, батьків тощо. Треба віддати належне І.Петрів: в даній проблемі вона вбачала не лише американське, а й українське забарвлення, що робило її “одною з найповажніших, найгірших і найактуальніших”. Посилаючись на свідчення лікарів, криміналістів, учителів, соціологів, представників духовенства, вона знову і знову повторює: “Найбільший вплив на молодь має родина, родинна атмосфера, родинні відносини. Щойно за нею ступає школа, а після того – вулиця, якщо батьки не подбають, щоб вулицю заступили організації молоді чи добре товариство однолітків” [2:5]. Водночас, Іванна Петрів застерігала, що найбільшу помилку роблять ті батьки, які “по-диктаторськи” накидають дітям свої погляди, уподобання, нахили. Тому В.О.Сухомлинський радив проводити бесіди з матір’ю і батьком – “бесіди без дітей”, що є органічною складовою частиною роботи з батьками.

За твердженням І.В.Петрів, упорядкована родина й добра родинна атмосфера – це місце постійного контакту між батьками і дітьми, це місце, де діти усвідомлюють, що вони частина родини. Таку свідомість можуть “защепити” їм лише батьки. “Коли батьки цього не вміють, – зазначала педагог, – коли вони не знають, що таке добра родинна атмосфера, коли вносять в дім прерізні конфлікти й проблеми, які дітей або не цікавлять, або просто відштовхують, то вони відчужують дітей і промощують шлях до їх “усамостійнення” – ще як недолітків”.

Вважаючи “вповні виховною інституцією” дім, а справжніми вихователями дитини батьків, “або бодай одно з них”, автор обґрунтовує особливе місце матері в процесі становлення дитини [2:5].

Реалізація завдань родинного виховання, за словами В.Сухомлинського та І. Петрів, у першу чергу, лежить на плечах матері. Їй належить вирішальна роль у підготовці дитини до життя в соціумі. Звертаючись до матерів, І.Петрів запитувала, не стримуючи власних емоцій: “Українська мамо! Чи застановилась ти коли над твоїм великим відповідальним завданням? Чи перевірила ти свої сили та своє знання? Чи старалась ти пізнати свою дитину, її фізичні та духові спроможності? Чи старалась ти пізнати всі чинники, що впливають на фізичний розвій та кристалізування духових цінностей твоєї дитини? Чи знаєш, як запобігати лихові, як пособляти доброму?...” [2:5]. А В.О.Сухомлинський радив організовувати для сімей дітей-дошкільнят так звану “материнську школу”, в якій особлива увага приділялася б вихованню “почуття людини”, “уміння жити серед людей” [5:538-539].

І. Петрів усвідомлювала, що виховання є складним і відповідальним процесом. На цій підставі педагог звертається передусім до молодого подружжя, закликаючи його турбуватися як про фізичне здоров’я майбутньої дитини, так і про моральні якості, що мають бути виховані у маленького українця. Для цього батькам слід бути фізично здоровими людьми; привести себе до “повного духовного здоров’я”, пам’ятаючи, що виховати дитину може тільки вихована особистість; постійно самовдосконалюватися (вироблення сили волі, самокритики, тобто вміння “проаналізувати й осудити” тощо). Результати виховання будуть мати ціну як для родини, так і для держави тільки тоді, коли воно будуватиметься на знаннях основ педагогіки й психології, а головне – на внутрішній готовності до нього самих батьків. “Хто хоче виховати добре своїх дітей, – зауважує І. Петрів, – мусить найперше перевиховати себе” [2:7].

Галицька вчителька у доступній формі бесіди, розмови з батьками не лише розглядає проблеми любові в родині, батьківського авторитету, використання таких методів виховання, як кара та заохочення, передумови появи впертості, неслухняності дитини, а й радить, якими шляхами, методами та прийомами можливо позитивно впливати на дитину. Для глибоких роздумів про помилки й прорахунки, для відвертої розмови про виховання в конкретних умовах, В.О.Сухомлинський радив проводити індивідуальні бесіди з батьками – особливо бесіди “жінки-педагога з матір’ю і чоловіка-педагога з батьком” в зв’язку з тим, що кожна сім’я має властивості притаманні тільки їй [5:538].

Не оминула І.Петрів і проблему особливостей виховання в еміграції дітей різних вікових категорій. За її словами, ще в дошкільному віці треба говорити малюкам, що вони українці: це “перейде крізь їхню підсвідомість, закоріниться в їхніх мозкових клітинах і почуваннях” [4:5]. Проте, щоб діти могли справді любити Україну, остання мусить бути для них чимось дійсним, а не казковим, представленим у кольорових фарбах. Інформація про Україну повинна бути цікавою, але правдивою. Одночасно Іванна Петрів наполягала на тому, щоби зміст матеріалу не був перенасиченим “звеличенням смерті за батьківщину”. “Самі жертви й могили, – писала І.Петрів, – без позитивних вислідів не збудять в учнях захоплення. Учням треба показати наші здобутки, нашу відпорність і життєздатність” [2:7]. Такі попередження досвідченої вчительки заслуговують на серйозну увагу – вони не втратили своєї актуальності і в наш час.

Просвітницька діяльність І.Петрів знайшла активне продовження на канадійських теренах, де галицька вчителька зосередилася переважно на проблемах виховання української молоді, яка опинилася на чужині. Щоб допомогти батькам у розв’язанні болючих виховних питань, вона відкрила рубрику “Виховна порада” (початок 1950-х рр.) на сторінках газети “Вільне слово”.

Крім “Виховної поради”, І.Петрів постійно зверталася до проблем, які хвилювали українських емігрантів, і в публікаціях інших періодичних видань. Так, на сторінках “Нашої мети” вона надрукувала цікаву статтю “Розсипані діалоги”. У ній, зокрема, розкривалися елементи методики виховної діяльності однієї з матерів: “Я тримаю дітей коротко, гостро, а батько вже малих карав за кожен провину”. З цього приводу І.Петрів з обуренням запитувала: “Де ж їх сонячне дитинство, де ж материнська любов, якої кожна дитина і в кожному віці так дуже прагне?” [3]. Адже мати й батько, за словами В.О.Сухомлинського, “найтонші різці майстрів-скульпторів”, їх руки наймайстерніші [5:539].

Дані дослідження підтверджують, що І.Петрів постійно підкреслювала архаїчність та неефективність деспотичного правління батька, котрий, до речі, так само відповідальний за виховання нащадків, як і мати. За її твердженням, всі проблеми в родинному вихованні спричинено нерозумінням батька важливості своєї місії. Тому велике значення у виховній роботі в умовах еміграції відводила авторитету обох батьків, які повинні бути “одновартісним виховним чинником, а їх вимоги мусять відзначатися на кожному кроці єдністю і спільним порозумінням” [1].

У своїх працях І.Петрів підкреслювала, що у виховному процесі роль батька й матері однакова: мати закладає в дитячих душах підґрунтя любові, на якому батько розбудовує розумові й духовні цінності. Тому батьки повинні стати зразком в усьому для підростаючого покоління: батько впливає на дітей своїми чесними вчинками, прямолінійністю, мужністю, рішучістю, обов’язковістю і справедливим ставленням до всіх членів родини. Водночас В.О.Сухомлинський наголошував на “єдності духовного життя сім’ї і шкільного навчання дитини”, що вело за собою переконання “матерів і батьків у тому, що в сім’ї повинен панувати дух поваги до науки, культури, книжки” [5:550].

А в умовах еміграції це робити дуже важко, тому, за спостереженнями І.Петрів, в сім’ї необхідно створювати атмосферу любові та взаємоповаги: “Батько мусить брати участь у всіх заінтересуваннях дітей, у їхніх розвагах, у їхній праці. В ніякому разі не робити з себе комедіанта, для втіхи дітей. Батько повинен придумати для дітей і культурні розваги,

наприклад: відвідати з ними музеї, галереї образів, вистави народного мистецтва, імпрези, влаштувати прогулянки для ознайомлення дітей з географією країни, в якій живуть” [1].

Але головне, щоб у цих умовах збереглися в родині народні традиції, свята, обряди, звичаї, які необхідні для формування відповідального ставлення до рідної країни. За тих умов рідний дім стає для дитини “родинною академією”, в якій “батько разом із своїми синами чи доньками веде дискусії на всякі актуальні теми”. У такій атмосфері “наступає щира виміна поглядів і думок, які батько своїм тактовним поступуванням може звернути на добрий шлях, або скріпити, якщо вони позитивні”. А коли батько в душі своїй задоволений вихованням дітей і діти бачать його щирість і любов до них, тоді вони відчують “благодать” родинного дому і задоволені своїм дитинством навіть далеко від батьківщини. “Інакше виглядала б сьогоднішня молодь, якби батько пізнав і зрозумів свою виховну роль в родині”, – переконувала батьків І. Петрів [1].

Таким чином, у поглядах В.Сухомлинського й І. Петрів на родинне виховання відбилися як об’єктивні потреби української спільноти, так і глибока педагогічна ерудиція та національно-громадянська їх позиція, що обумовлювалося необхідністю збереження національної самоідентифікації підростаючих поколінь українців, спрямовувалося на виховання молоді в дусі народних традицій тощо. У цьому процесі педагоги відводили вирішальну роль сім’ї – матері та батькові, що знайшло відображення у їх працях.

Отже, від того, наскільки широка сфера духовного життя вихованців, залежить дієвість двох основ виховання – переконання і практичного привчання. Майстерність виховання, за словами В.О.Сухомлинського, включає: власні вчинки, спонукання до активного виявлення думки і почуття, критичне ставлення до власних зусиль і до їх наслідків, спонукання до вольової діяльності, усвідомлення власної моральної гідності. Специфіка процесу духовно-морального виховання зумовлює ідейну спрямованість виховання загалом, а висока мораль людини розкривається насамперед у праці, творчості, єдності свідомості й поведінки, що сприяє активному духовному життю, постійному виявленню розуму, почуттів і волі в діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виховна Пораддя // Вільне слово (Канада). – 1963. – 26 січ. – С. 8.
2. Петрів І. За душу дитини. – Малін: Накл. укр. вид. в Бельгії К. Мулькевич, 1949. – 39 с.
3. Петрів І. Розсіпані діалоги // Наша мета (Канада). – 1962. – 15 груд. – С. 3.
4. Петрів І. Явище нової асиміляції української молоді в Канаді // Промінь (Канада). – 1961. – С. 4-6.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 2. – К., 1976. – 669 с.

УДК 378.013

А.А. Тимченко

НАУКОВИЙ ТА МІЖСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТ СПІВПРАЦІ ДВОХ УЧЕНИХ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО ТА М.М.ГРИЩЕНКА

У статті розкривається донині невідома сторінка дружби і тісної співпраці двох видатних українських педагогів В.О.Сухомлинського та М.М.Грищенко.

The article reveals unknown aspects of scientific and interpersonal cooperation between two outstanding Ukrainian teachers V.Suchomlynsky and M.Gryshchenko.

В умовах вдосконалення освіти, орієнтованої на суспільний розвиток, необхідно звертатися до історичного минулого Батьківщини. Розвиток майбутнього, перед усім, залежить від історичного базису, який так чи по іншому, скеровує прийдешні покоління в руслі еволюції навчання і буття. Тому буде доречним звернути увагу на співпрацю двох